УДК 330.59:331.101

Черничко Тетяна Володимирівна
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри економіки та фінансів
Мукачівський державний університет
Chernychko Tetyana
Doctor of Economic Sciences, Professor,
Head of the Department of Economics and Finance
Mukachevo State University
ORCID: 0000-0002-0498-9130

Пігош Василь Августинович
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку і оподаткування та маркетингу
Мукачівський державний університет
Pigosh Vasyl
PhD, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Accounting, Taxation, and Marketing
Mukachevo State University
ORCID: 0000-0002-3948-6795

Чорій Юрій Юрійович
аспірант
Мукачівського державного університету
Chorii Yurii
Graduate Student of the
Mukachevo State University
ORCID: 0009-0007-9626-9686

Резніков Вячеслав Вячеславович
аспірант
Мукачівського державного університету
Reznikov Vyacheslav
Graduate Student of the
Mukachevo State University

DOI: 10.25313/2520-2294-2024-8-10229

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗІЇ: ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ЖИТТЯ

SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF INCLUSION: PATHWAYS TO IMPROVING QUALITY OF LIFE

Анотація. *Вступ. В умовах сучасного економічного розвитку Україна стикається з численними викликами, серед яких важливе місце займають питання соціальної нерівності, нерівномірного розподілу ресурсів та обмеженого доступу до послуг серед різних верств населення. Військові дії на території України ще більше загострили ці проблеми, зокрема в регіонах, де рівень економічного розвитку значно нижчий, ніж у центральній та західній частинах країни. У зв'язку з цим виникає необхідність розробки та впровадження інклюзивних підходів до економічного розвитку, які забезпечать рівні можливості для всіх громадян.*

Метою дослідження є визначення та аналіз ефективних шляхів соціально-економічного розвитку України, спрямованих на підвищення якості життя населення через впровадження інклюзивних підходів, зменшення соціальної нерівності та забезпечення сталого економічного зростання.

Матеріали і методи. Дослідження базується на комплексному аналізі джерел, включаючи статистичні дані, академічні статті, звіти міжнародних організацій та досвід проектів відновлення в Україні. Використано методи теоретичного узагальнення, групування, формалізації, аналізу та синтезу.

Результати. Військові дії в Україні створили безпрецедентні виклики для національної економіки та соціальної структури. Соціально-економічний розвиток має враховувати як відновлення зруйнованої інфраструктури, так і створення умов для інклюзивного зростання. Основна увага приділяється регіонам, що найбільше постраждали від війни, шляхом розробки програм відновлення, підтримки місцевого бізнесу та створення нових робочих місць.

Перспективи. Впровадження інклюзивних економічних політик сприятиме соціальній згуртованості, зменшенню бідності та інтеграції України в міжнародне співтовариство, що робить тему дослідження важливою для державної політики та академічного аналізу.

Ключові слова: *інклюзія, соціальна нерівність, відновлення, економічний розвиток, інклюзивна економічна політика.*

Summary. *Introduction. In the context of modern economic development, Ukraine faces numerous challenges, among which issues of social inequality, uneven resource distribution, and limited access to services across different social groups are particularly prominent. The ongoing military actions in Ukraine have exacerbated these problems, especially in regions where economic development is significantly lower than in the central and western parts of the country. This situation underscores the need to develop and implement inclusive approaches to economic development that ensure equal opportunities for all citizens.*

The aim of this study is to identify and analyze effective pathways for Ukraine's socio-economic development aimed at improving the population's quality of life through the implementation of inclusive approaches, reducing social inequality, and ensuring sustainable economic growth.

Materials and methods. The research is based on a comprehensive analysis of sources, including statistical data, academic articles, reports from international organizations, and the experience of recovery projects in Ukraine. Methods of theoretical generalization, grouping, formalization, analysis, and synthesis were employed.

Results. The military actions in Ukraine have created unprecedented challenges for the national economy and social structure. Socio-economic development must consider not only the restoration of destroyed infrastructure but also the creation of conditions for inclusive growth. The primary focus is on the regions most affected by the war, through the development of recovery programs, support for local businesses, and the creation of new jobs.

Prospects. The implementation of inclusive economic policies will promote social cohesion, reduce poverty, and integrate Ukraine into the international community, making this research topic highly relevant for both state policy and academic analysis.

Key words: *inclusion, social inequality, recovery, economic development, inclusive economic policy.*

Постановка проблеми. В сучасних умовах економічного розвитку Україна стикається з численними викликами, серед яких важливе місце займають питання соціальної нерівності, нерівномірного розподілу ресурсів і доступу до послуг серед різних верств населення. Незважаючи на прогрес у реформуванні економіки, значна частина населення залишається відстороненою від процесів економічного зростання, що негативно впливає на загальний рівень якості життя.

Особливо гостро проблема проявляється в регіонах, на території яких відбуваються бойові дії і де рівень економічного розвитку значно нижчий, ніж у центральній та західній частинах країни. Відсутність доступу до якісної освіти, медичних послуг, належної інфраструктури та інших соціальних благ створює умови для соціальної ізоляції значної частини населення.

У зв'язку з цим виникає необхідність розробки та впровадження інклюзивних підходів до економічного розвитку, які передбачають забезпечення рівних можливостей для всіх громадян незалежно від їхнього соціального статусу, місця проживання, етнічної приналежності чи фізичних можливостей. Це передбачає не тільки економічні, але й соціальні реформи, спрямовані на підвищення рівня життя, зменшення бідності та сприяння соціальній згуртованості.

Отже, проблема полягає у визначенні та реалізації ефективних шляхів соціально-економічного розвитку України в умовах інклюзії, що дозволить підвищити якість життя населення, зменшити соціальну нерівність та забезпечити стале економічне зростання на регіональному та національному рівнях у воєнний та повоєнний період.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема дослідження питання соціально-економічного розвитку країни в умовах інклюзії та шляхи підвищення якості життя досить ґрунтовно досліджується у світовій та українській науковій літературі.

Так у офіційних документах Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) обґрунтовуються складові Стратегії інклюзивного зростання і пропонується посилювати структурну політику, спрямовану на соціальну інтеграцію, наприклад житло та транспорт, а також політику, яка може по-

зитивно вплинути на продуктивність і зростання якісних характеристик населення регіону, наприклад освіту, навички та зв'язок [1].

Арно Дж. ван Нікерк (Arno J. van Niekerk) у праці «Інклюзивна економічна стійкість: ЦСР і глобальна нерівність» (2020) [2] наголошує на тому, що нові інклюзивні шляхи до економічного прогресу мають важливе значення для світової економіки в режимі відновлення від кризи.

На думку автора, «…інклюзивну економіку можна описати як цілісну економічну структуру, зосереджену на оптимізації колективного добробуту шляхом збереження людського капіталу, екологічного капіталу та спільних соціальних норм у збалансований та інноваційний спосіб, щоб створити стійкі та справедливі можливості, доступ і розподіл вигод». Інклюзивна економіка, на думку науковця, «…передбачає збалансоване «включення» головним чином трьох аспектів в економічну структуру: людей, природи та етики. Це підсилює новий акцент в економіці, надаючи найвищий пріоритет (1) зменшенню бідності та безробіття (тобто виключенню людей з економіки); (2) екологічній відповідальності економічних процесів (тобто зменшення марнотратства природних ресурсів); і (3) моральним зобов'язанням та отримання прибутку, керованого цінністю (тобто запобігання виключенню етики в економіці)».

Економічна комісія для Латинської Америки та Карибського басейну (ECLAC) у праці «Інклюзивний соціальний розвиток. Наступне покоління політик за подолання бідності та зменшення нерівності в Латинській Америці і Карибському басейні» зазначає, що «…незважаючи на прогрес у скороченні бідності та нерівності доходів, глибокі відмінності продовжують існувати між різними верствами населення та різними географічними зонами всередині країн. Бідність, крайня бідність і вразливість сильно визначаються гендерними, расовими та етнічними факторами, а також залежать від певних моменти життєвого циклу, такі як дитинство, молодість і старість» [3].

Міхаель Гремлінг та Ганс-Петер Клос (Michael Grömling, Hans-Peter Klös) у праці «Інклюзивне зростання — інституції мають значення!» акцентують увагу на тому, що «…оцінка та основне вимірювання інклюзивного зростання на рівні формування доходу зрештою пов'язане з розглядом та оцінкою відкритості центральних економічних ринків для різних груп населення. Процес зростання можна кваліфікувати як інклюзивний, якщо суспільство в цілому може брати участь у створенні доходу. Іншими словами, зростання не є всеохоплюючим, якщо члени суспільства обмежені у своїй участі в економічному процесі, і таким чином знижується їхня здатність генерувати дохід» [4].

Інклюзивний підхід зосереджено на забезпеченні рівного доступу до ресурсів і можливостей для всіх членів громади, включно з уразливими групами. Сюди входять жінки, молодь, люди з інвалідністю та інші меншини. Інклюзивний підхід сприяє соціальній справедливості та покращує якість життя для усі жителі регіону [5].

Питання забезпечення соціально-економічного розвитку та стану інклюзії на рівні регіону є надзвичайно актуальними для України в період активних бойових дій та повоєнного відновлення.

Так, на думку Полторак, А., Боднар, О., Рибачук, А., Стаценко, В. «…суттєвою складовою соціального відновлення є соцінтеграція, яка передбачає активну участь місцевих громад у прийнятті рішень та реалізації проектів. Це сприяє підвищенню соціальної єдності і відповідальність, оскільки люди відчувають себе частиною спільного процесу» [6].

Метою статті є визначення та аналіз ефективних шляхів соціально-економічного розвитку України, які сприятимуть підвищенню якості життя населення через впровадження інклюзивних підходів, забезпечення рівних можливостей для всіх громадян та зменшення соціальної нерівності.

Матеріали і методи. Дослідження базувалося на комплексному аналізі широкого спектра джерел, включаючи статистичні дані, академічні статті, звіти міжнародних організацій та досвід успішних і невдалих проектів відновлення в Україні. Основним джерелом даних стала офіційна статистика, надана Державною службою статистики України. Аналіз літератури створив теоретичну основу для розробки рекомендацій, спрямованих на інтеграцію різних підходів з метою забезпечення сталого економічного розвитку.

У ході дослідження були використані такі наукові методи: методи теоретичного узагальнення та групування (для визначення змісту ключових понять); методи формалізації, аналізу та синтезу (для визначення складових об'єкта дослідження); а також метод логічного узагальнення результатів (для формулювання висновків).

Виклад основного матеріалу. Військові дії, що тривають на території України, створили безпрецедентні виклики для національної економіки, соціальної структури та якості життя населення. Руйнування інфраструктури, знищення житлового фонду, втрати в промисловому секторі та сільському господарстві, а також значні міграційні процеси призвели до серйозних соціально-економічних втрат. Крім того, війна загострила існуючі проблеми, такі як нерівномірний розвиток регіонів, низький рівень доходів населення та обмежений доступ до соціальних послуг.

У цьому контексті соціально-економічний розвиток України повинен враховувати не тільки відновлення зруйнованої інфраструктури та економіки, але й створення умов для інклюзивного зростання. Інклюзивність у цьому випадку означає залучення всіх верств населення, включаючи постраждалих від війни, переселенців, ветеранів та інші вразливі групи, до процесу відбудови країни. Це передбачає,

зокрема, надання рівного доступу до можливостей для економічної діяльності, соціальної підтримки, освіти та охорони здоров'я.

Особливу увагу слід приділити регіонам, що найбільше постраждали від військових дій. Вони потребують комплексних програм відновлення, які включатимуть створення нових робочих місць, підтримку місцевого бізнесу, розвиток інфраструктури та забезпечення житла для тих, хто його втратив. Важливою є також інтеграція переселенців у нові громади та створення умов для їхньої соціально-економічної адаптації.

Повоєнне відновлення України має стати платформою для створення більш справедливої, стійкої та інклюзивної економіки. Це потребує не лише фінансових ресурсів, але й ефективного управління, залучення міжнародної спільноти та використання кращих практик з інших країн, які пережили подібні кризи. Інвестиції в людський капітал, розвиток соціальної інфраструктури, модернізацію промислового та аграрного секторів мають стати ключовими пріоритетами для забезпечення довгострокового розвитку та підвищення якості життя населення.

Для забезпечення соціально-економічного розвитку України в умовах інклюзії, з урахуванням викликів військового часу та повоєнного відновлення, можна запропонувати кілька ключових напрямів:

1. Відновлення та модернізація інфраструктури:
- реконструкція зруйнованої інфраструктури: першочергове завдання полягає у відновленні критично важливої інфраструктури, такої як дороги, мости, житлові будинки, енергетичні об'єкти та комунальні послуги. Це забезпечить базові умови для повернення населення та відновлення економічної діяльності;
- інвестиції в сучасні технології: післявоєнна реконструкція повинна включати впровадження енергоефективних технологій, відновлюваних джерел енергії та інноваційних рішень у будівництві, що підвищить стійкість економіки до майбутніх викликів.

2. Підтримка та розвиток місцевого бізнесу:
- фінансова підтримка підприємців: надання грантів, пільгових кредитів та податкових стимулів для малого та середнього бізнесу, особливо у регіонах, які найбільше постраждали від війни;
- консультаційна та освітня підтримка: організація тренінгів та консультацій для підприємців з питань управління бізнесом, маркетингу та використання нових технологій. Це допоможе місцевим бізнесам адаптуватися до нових умов і залишатися конкурентоспроможними.

3. Створення нових робочих місць:
- розвиток трудомістких секторів: стимулювання розвитку секторів економіки, які створюють значну кількість робочих місць, таких як сільське господарство, будівництво та переробна промисловість. Це сприятиме зменшенню рівня безробіття та підвищенню доходів населення;
- програми перекваліфікації: реалізація програм професійної підготовки та перекваліфікації для переселенців, ветеранів та інших вразливих груп населення, що дозволить їм знайти нові можливості для працевлаштування.

4. Соціальна інтеграція та підтримка:
- інтеграція переселенців: забезпечення житлом, доступом до соціальних послуг та включення переселенців у нові громади. Важливо також створити умови для їхньої соціально-економічної адаптації;
- розвиток соціальної інфраструктури: будівництво та модернізація шкіл, лікарень, дитячих садків та інших соціальних закладів для забезпечення базових потреб населення.

5. Підтримка вразливих груп населення:
- соціальний захист: розширення програм соціальної допомоги для найбільш вразливих верств населення, включаючи ветеранів, осіб з інвалідністю, багатодітні родини та літніх людей;
- психологічна підтримка: створення центрів психологічної допомоги для постраждалих від війни, включаючи військовослужбовців та їхні родини.

6. Розвиток регіональної економіки:
- децентралізація та регіональний розвиток: посилення ролі місцевих громад у прийнятті рішень щодо економічного розвитку та розподілу ресурсів. Це дозволить враховувати специфіку кожного регіону та стимулювати його економічне зростання;
- залучення інвестицій: створення сприятливих умов для залучення іноземних та внутрішніх інвестицій у регіони, які потребують відновлення.

7. Міжнародна співпраця та залучення ресурсів:
- співпраця з міжнародними організаціями: залучення фінансової та технічної допомоги від міжнародних донорів, урядів інших країн та організацій, що підтримують відбудову та розвиток України;
- пошук грантів та інвестицій: активний пошук міжнародних грантів та інвестицій для реалізації проектів з відновлення та розвитку.

Механізм стимулювання соціально-економічного розвитку регіонів України на засадах інклюзії, з акцентом на соціальний аспект, повинен включати низку заходів і інструментів, спрямованих на створення рівних можливостей для всіх верств населення. Цей механізм може складатися з таких ключових компонентів (рис. 1):

1. Соціальна інтеграція та участь громади:
- залучення громади до прийняття рішень: запровадження механізмів участі місцевих громад у процесах планування та прийняття рішень щодо соціально-економічного розвитку. Це може включати проведення громадських слухань, створення консультаційних рад з представників місцевих громад та організацій;
- розвиток місцевих ініціатив: підтримка та фінансування місцевих ініціатив, спрямованих на вирі-

шення соціальних проблем, таких як покращення доступу до освіти, охорони здоров'я, соціальних послуг.

2. Соціальний захист та підтримка вразливих груп:

– соціальна допомога та пільги: розширення програм соціальної підтримки для вразливих груп населення, включаючи переселенців, людей з інвалідністю, ветеранів та малозабезпечених. Це може включати надання грошових допомог, соціального житла, пільг на оплату комунальних послуг;
– інклюзивна освіта та працевлаштування: забезпечення рівного доступу до освіти для всіх громадян, незалежно від їх соціального статусу чи фізичних можливостей. Реалізація програм з працевлаштування та професійної підготовки для вразливих груп.

3. Розвиток соціальної інфраструктури:

– інвестиції в соціальні об'єкти: будівництво та модернізація шкіл, лікарень, дитячих садків, культурних центрів та інших соціальних закладів. Це забезпечить доступ до якісних соціальних послуг у всіх регіонах;

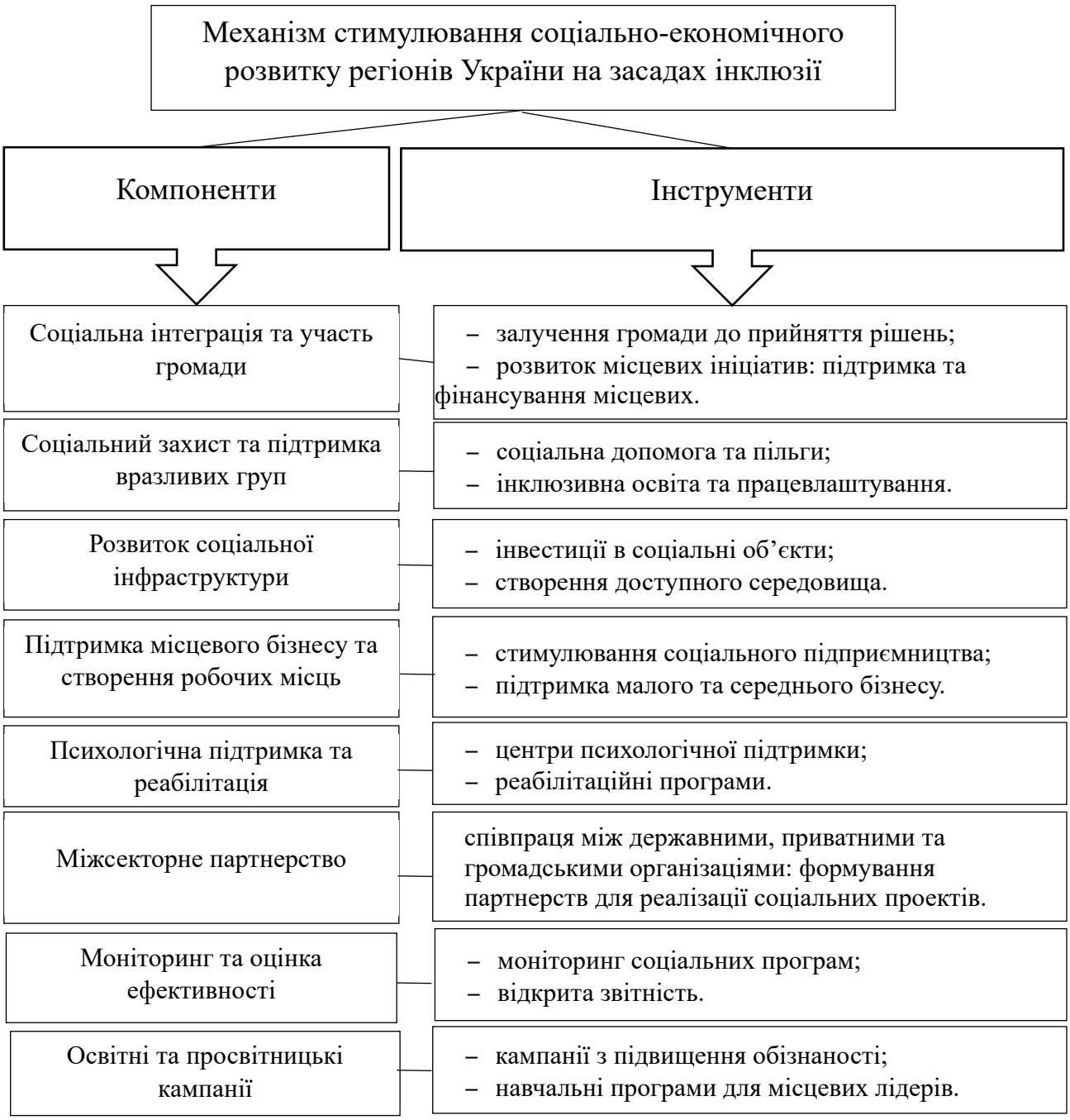

Рис. 1. Механізм стимулювання соціально-економічного розвитку регіонів України на засадах інклюзії (соціальний аспект)

Джерело: сформовано авторами

– створення доступного середовища: забезпечення доступності інфраструктури для осіб з обмеженими можливостями, включаючи спеціально обладнані громадські будівлі, транспорт, пішохідні зони тощо.

4. Підтримка місцевого бізнесу та створення робочих місць:
– стимулювання соціального підприємництва: надання грантів та пільг для соціальних підприємств, які працевлаштовують вразливі групи населення. Соціальне підприємництво може сприяти вирішенню соціальних проблем на місцевому рівні;
– підтримка малого та середнього бізнесу: надання пільгових кредитів та податкових стимулів для малого та середнього бізнесу в регіонах, що стимулюватиме створення нових робочих місць і підвищення рівня життя населення.

5. Психологічна підтримка та реабілітація:
– центри психологічної підтримки: створення мережі центрів психологічної допомоги для постраждалих від війни, переселенців, ветеранів та інших вразливих груп. Психологічна реабілітація є важливим елементом соціальної інтеграції;
– реабілітаційні програми: реалізація програм фізичної та психологічної реабілітації для ветеранів та осіб з інвалідністю, що сприятиме їхньому поверненню до активного суспільного життя.

6. Міжсекторне партнерство — співпраця між державними, приватними та громадськими організаціями: формування партнерств для реалізації соціальних проектів. Це може включати залучення бізнесу до фінансування соціальних ініціатив, а також активну участь громадських організацій у виконанні проектів.

7. Моніторинг та оцінка ефективності:
– моніторинг соціальних програм: впровадження системи моніторингу та оцінки ефективності соціальних програм, спрямованих на інклюзивний розвиток. Це дозволить вчасно виявляти проблеми та коригувати стратегії;
– відкрита звітність: забезпечення прозорості у витрачанні бюджетних коштів на соціальні програми через регулярні звіти перед громадою.

8. Освітні та просвітницькі кампанії:
– кампанії з підвищення обізнаності: проведення просвітницьких кампаній, спрямованих на підвищення обізнаності населення про права вразливих груп та важливість інклюзії. Це сприятиме зміні суспільних установок і підвищенню соціальної згуртованості;
– навчальні програми для місцевих лідерів: організація навчальних програм для місцевих лідерів з питань інклюзії, соціального захисту та управління соціальною інфраструктурою.

Запропоновані заходи та інструменти дозволять стимулювати соціально-економічний розвиток регіонів України на засадах інклюзії, забезпечуючи рівні можливості для всіх громадян і підвищуючи загальну якість життя населення.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Успішна реалізація інклюзивних економічних політик сприятиме підвищенню соціальної згуртованості, зменшенню бідності, забезпеченню стабільного розвитку та інтеграції України в міжнародне співтовариство. Таким чином, тема дослідження є надзвичайно актуальною як для розробки державної політики, так і для академічного аналізу.

Вирішення проблеми соціально-економічного розвитку України в умовах інклюзії повинно бути комплексним, враховуючи як невідкладні потреби повоєнного відновлення, так і довгострокові цілі сталого розвитку, з акцентом на соціальну справедливість та рівні можливості для всіх громадян.

Література

1. Promoting inclusive growth, in Regions in Industrial Transition: Policies for People and Places. OECD Publishing, Paris, 2019. doi: https://doi.org/10.1787/ce99eb58-en.

2. Arno J. van Niekerk Inclusive Economic Sustainability: SDGs and Global Inequality. *Sustainability.* 2020. 12 (13). doi: https://doi.org/10.3390/su12135427.

3. Inclusive social development. The next generation of policies for overcoming poverty and reducing inequality in Latin America and the Caribbean (2015). Regional Conference on Social Development in Latin America and the Caribbean. URL: https://repositorio.cepal.org/server/api/core/bitstreams/21bd20ba-37f2–4784-a4ab-1feb53ff6114/content (дата звернення: 29.08.2024).

4. Grömling M., Klös H.-P. Inclusive Growth — Institutions Matter! *Intereconomics.* 2019. Vol. 54, № 3. P. 184–192. URL: https://www.intereconomics.eu/contents/year/2019/number/3/article/inclusive-growth-institutions-matter.html (дата звернення: 29.08.2024).

5. Tiwari S. P. The potential impact of COVID-19 on the Asian rural economy: A study based on Asian countries. *Journal of Education, Management and Development Studies.* 2022. 2(3). P. 1–7. URL: https://journals.cspc.edu.ph/index.php/jemds/article/view/116 (дата звернення: 29.08.2024).

6. Полторак А., Боднар О., Рибачук А., Стаценко В. Вплив стратегії соціально-економічного відновлення сільських територій на управління розвитком аграрних підприємств. *Економіка АПК.* 2024. Vol. 31, № 3. URL: https://eapk.com.ua/web/uploads/pdf/%E2%80%9CEkonomika%20APK%E2%80%9D,%20Vol.%2031,%20No.%203,%202024_-45–56.pdf (дата звернення: 29.08.2024).

References

1. OECD. (2019). Promoting inclusive growth, in Regions in Industrial Transition: Policies for People and Places. OECD Publishing, Paris. doi: https://doi.org/10.1787/ce99eb58-en.

2. Arno, J. van Niekerk (2020). Inclusive Economic Sustainability: SDGs and Global Inequality. *Sustainability,* 12 (13). doi: https://doi.org/10.3390/su12135427.

3. Inclusive social development. The next generation of policies for overcoming poverty and reducing inequality in Latin America and the Caribbean (2015). Regional Conference on Social Development in Latin America and the Caribbean. Retrieved fromhttps://repositorio.cepal.org/server/api/core/bitstreams/21bd20ba-37f2-4784-a4ab-1feb53ff6114/content.

4. Grömling, M., & Klös, H.-P. (2019). Inclusive Growth — Institutions Matter! *Intereconomics,* 54 (3), 184–192. Retrieved from https://www.intereconomics.eu/contents/year/2019/number/3/article/inclusive-growth-institutions-matter.html.

5. Tiwari, S. P. (2022). The potential impact of COVID-19 on the Asian rural economy: A study based on Asian countries. *Journal of Education, Management and Development Studies,* 2(3), 1–7. Retrieved from https://journals.cspc.edu.ph/index.php/jemds/article/view/116.

6. Poltorak, A., Bodnar, O., Rybachuk, A., & Statsenko, V. (2024). Vplyv stratehii sotsialno-ekonomichnoho vidnovlennia silskykh terytorii na upravlinnia rozvytkom ahrarnykh pidpryiemstv [The impact of the strategy of socio-economic recovery of rural areas on the management of agricultural enterprises]. *Ekonomika APK*, 31(3). Retrieved from https://eapk.com.ua/web/uploads/pdf/%E2%80%9CEkonomika%20APK%E2%80%9D,%20Vol.%2031,%20No.%203,%202024_-45-56.pdf [in Ukrainian].